

دایرة المعارف شیعی

زیر نظر

کامران فانی بهالدین جمشید

صنعتی آباد

www.ketab.ir

جلد شانزدهم / پایانی

نابغه بعدی عامری - یهودیت

به انضمام تکمله و نمایه

موسسه انتشارات حکمت

تهران، ۱۴۰۱

عنوان: دائرة المعارف تشیع ۱۶

ویراستاران: کامران فانی، بهاء الدین خرمشاهی

مشخصات نشر: تهران: حکمت، ۱۳۹۰

شابک دوره: 978-964-244-038-2 / شابک جلد: 978-964-244-221-8

مشخصات ظاهری: ۸۱۳ صفحه

جلد پانزدهم زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی، کامران فانی، بهاء الدین خرمشاهی، حسین خندق آبادی است.

مندجات: ج ۱. آب-احیاء؛ ج ۲. اخبار-ایهام؛ ج ۳. ب-پیکار؛ ج ۴. تابعیت-تفسیر؛ ج ۵. تفضیل-چینی؛ ج ۶. حاتم-حیوان؛ ج ۷. خاتم-دیه؛ ج ۸. ذات-ژرف؛ ج ۹. سابقون-شفا الصدور؛ ج ۱۰. شفا-ظهير فارابی؛ ج ۱۱. عابد اصفهانی-العیوم والمحاسن؛ ج ۱۲. غار-قباله؛ ج ۱۳. قبالة-کرباسی؛ ج ۱۴. کربلاء-لیلہ المبیت؛ ج ۱۵. مآثر-مینوی؛ ج ۱۶. نابغه جعدی عامری-یهودیت

موضوع: شیعه--دائرة المعارف ها

موضوع: اسلام--دائرة المعارف ها

موضوع: دائرة المعارف ها و واژه نامه ها

شناسه افزوده: فانی، کامران، ۱۳۲۳-، ویراستار

شناسه افزوده: خرمشاهی، بهاء الدین، ۱۳۲۴-، ویراستار

رده بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۵/۲/۵ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۰۳

شماره کتاب شناسی ملی: ۲۲۴۸۷۹۹

www.ketab.ir

موسسه انتشارات حکمت

نشانی دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، ابتدای ابوریحان، شماره ۹۴
کدپستی: ۱۳۱۵۶۹۴۱۶۵. تلفن: ۶۶۴۶۱۲۹۲ / ۶۶۴۱۵۸۷۹. نمابر: ۶۶۴۰۶۵۰۵

hekmatpub www.hekmat-ins.com

09394402251 info@hekmat-ins.com

دایرةالمعارف تشیع، جلد شانزدهم / پایانی: نابغه جعدی عامری-یهودیت (به انضمام تکمله و نمایه)
چاپ اول: ۱۴۰۱ شمسی / ۱۴۴۳ قمری
شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

زیر نظر: بهاءالدین خرمشاهی، کامران فانی، حسین خندق آبادی
همکاران: الهام علیخانی (حروف چین و صفحه‌آرا)
چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر کیمیای حضور

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات حکمت است) تکثیر، انتشار و بازنویسی
این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر)
بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

۸۰۰۰۰۰ تومان

فهرست

۹	پی‌گفتار
۱۷	متن مقالات
۴۰۱	تکمله
۵۰۵	نمایه
۵۰۷	مدخل‌ها
۷۳۵	نویسندگان

www.ketab.ir

پی‌گفتار

سپاس خداوند سبحان را که با عنايات پيدا و پنهانش، سرانجام، پس از حدوداً چهل سال آهسته / پيوسته‌کاری، اين دانشنامه به سامان و اين کار دشوار به پايان آمد. دائرةالمعارف تشيع از ابتدا در سال‌های ۱۳۶۱-۱۳۶۲ به نحوی واقع‌بينانه برنامه‌ريزی شد. به قول سعدی:

به اندازه بود بايد نمود خجالت نبرد آنکه نمود و بود

شايد مهم‌ترين واقع‌بنی ما اين بود که گفتيم طول مقالات بايد ميانه و حتی مایل به کوتاه باشد، يعنی غالباً بين ۱۰۰ تا ۲۰۰ کلمه، اگرچه صدها مقاله چند هزار کلمه‌ای نیز در اين مرجع وجود دارد. در اغلب موارد، هنگام سفارش دادن مقاله / مقالات، درباره طول آنها نیز با نويسندگان به توافق می‌رسيديم. نويسندگان حرفه‌ای و پرکار، گویی خود می‌دانستند که هر مقاله را بايد در چه حجمی بنويسند. و بسيار به ندرت - و النادر کالمعدوم - پيش می‌آمد که کوتاهی یا بلندی اندازه مقاله / مقالات برای ما مشکل ساز باشد.

خوش افتاد ديگر اندازه خود دائرةالمعارف يعنی تعداد مجلدات آن بود که آن را به شیوه هرچه پيش آيد خوش آيد رها نکرديم. حدس و توافقی ما طراحان و سرويراستانان اين بود که بهتر است بين پانزده تا بيست جلد باشد. کمتر از آن، يعنی کمتر از ده جلد کار را از اهميت و بيشتري بيست جلد، از وفق با واقعيت می‌انداخت.

اين اثر، يا در واقع پيشنهاده اوليه آن از بنياد اسلامی طاهر بوم يعنی بنيادی خيريه و موقوفه، که وقف از سوی شادروان سيدابوالفضل توليت بود. او آخرين متولی آستانه حضرت معصومه^(س) در قم بود که با رژيم پهلوی دوم، به نحوی پيدا و پنهان مبارزه می‌کرد و در اين راه دشوار، سه بار و هر بار چند ماه زندانی شد. اندیشه‌های فرهنگي و اجتماعی او به اينجا رسیده بود که بهترين مبارزه، مبارزه فرهنگی و روشنگری بر وفق دين و دانش است، و چنان‌که گفته شد، موقوفه‌ای در سال ۱۳۵۶ بنياد نهاد، که به فاصله‌ای کوتاه پس از درگذشت او طرح کاری بزرگ و فرهنگ‌ساز در جلسات همکاران آن ريخته شد (سال ۱۳۶۱) و در سال ۱۳۶۲ با همکاري و پيشگامي مرحوم سيداحمد صدرحاج سيدجوادی و دعوت از استاد علامه، دکتر مهدي محقق، استاد بازنشسته دانشگاه تهران، که با خوشرویی و فراغ بال آن را پذيرفتند و سپس با همکاري خواستن از استاد منوچهر صدوقی شها، کامران فانی و بهاء‌الدین خرماشي، هيئت علمی و سرويراستانان دائرةالمعارف شکل گرفت. با راهنمایی و همکاري اين جمع در سال اول (۱۳۶۱) کتابچه‌ای با اين مشخصات از سوی دفتر دائرةالمعارف انتشار يافت: «طرح تدوين دائرةالمعارف تشيع و فهرست عنوان‌های مقالات، زیر نظر دکتر مهدي محقق، تهران، بنياد اسلامی طاهر، ۱۳۶۱ ش، ۱۹۱ ص، قطع وزیری».

منظور از تدوين و طبع و نشر اين رساله، شامل معرفي دائرةالمعارف‌های فارسی جديد و اسم / عنوان حدود ده هزار مقاله، اين بود که جامعه علمی ايران و مراکز اسلام و شيعه‌شناسی و ايران و اسلام‌شناسان و شيعه‌پژوهان از تأسيس و آغاز به کار اين مرجع باخير شوند و اگر کسر و کمبودی در عناوين اين مقالات و هر نکته‌ذی‌ربط ديگر ملاحظه می‌کنند به ما / دفتر دائرةالمعارف اطلاع دهند و هيچ پيشنهاده مفيدی را از قلم نيندازند. گفتنی است که مقصود ما برآورده نشد، شايد اين امر ناشی از آن بود که اين رساله درست پخش نشده بود و طبعاً به دست اغلب مراکز شيعه‌پژوهی و شيعه‌شناسان جهان اسلام و جهان اسلام‌شناسی نرسیده بود.

در طی کار، ما خود به کمبودهای عناوين مقالات برخوردديم و آنها را رفع کرديم. و ابتدا هر روز بعد از ظهر تا اوایل شب در دفتر دائرةالمعارف حضور داشتيم. بعداً عصر روزهای دوشنبه را روز ثابت هفتگی ملاقات با عنوان «يوم العلما» اعلام کرديم که ديگر دعوت لازم

نداشته باشد. در این روز نویسندگان عناوین مقالاتی برای نوشتن انتخاب می کردند یا مقالات نوشته شده خود را تحویل می دادند که ظرف یکصد و هفت کلمه شمار و حق التألیف آنها (که از نرخ روز کمتر بود) پرداخت می شد و بحث های علمی در می گرفت. و از حق نباید گذشت که محفل گرم و گیرایی بود و به مدت ۳۸ سال ادامه داشت یعنی تا آخر کار تدوین و طبع دائرة المعارف.

گفتنی است که استاد دکتر محقق به دعوت بنیاد دائرة المعارف اسلام [= جهان اسلام] به ریاست عالیة حضرت آیت الله خامنه ای، برای برنامه ریزی و راه اندازی کار آن دائرة المعارف، به آن سازمان تشریف بردند. اینک چند سالی است که جناب آقای دکتر غلامعلی حداد عادل مدیریت آن بنیاد و آن مرجع [= دانشنامه جهان اسلام] را عهده دار هستند. حیف است این نکته ناگفته بماند که در همان سال ۱۳۶۲ ش دو مرجع بزرگ و مهم دیگر نیز هم زمان با کار ما و همین دانشنامه جهان اسلام پا گرفت و اگر نهال نازک آرایشی بود اکنون درخت تناور میوه داری است. یکی دائرة المعارف بزرگ اسلامی که آیتی در مرجع نگاری است، و تاکنون ۲۴ جلد از آن که حدوداً کمی کمتر از نیمه آن است منتشر شده است و مدیریت آن با استاد کاظم موسوی بجنوردی است و نزدیک به سیصد نفر از پژوهندگان برجسته امروز با آن همکاری دارند. دوم فرهنگنامه کودکان و نوجوانان که تاکنون ۲۰ جلد از آن منتشر شده و پس از کناره گیری دبیر اجرایی آن خانم توران میرهادی، هم اکنون زیر نظر شورای مدیریت و با دبیری خانم دکتر نوش آفرین انصاری فعالیت می کند. این مرجع عزیز و ارزشمند هم آهسته و پیوسته پیش می رود، و هر یک به دو سالی مجلدی از آن منتشر می گردد، و برجسته ترین نویسندگان و متخصصان ادبیات کودکان و نوجوانان با آن همکاری دارند. باری، پس از عطف عنان استاد دکتر مهدی محقق، از دائرة المعارف تشیع به سوی دانشنامه جهان اسلام، یکی دیگر از نیکان روزگار جناب استاد سیداحمد صدرحاج سیدجوادی، پس از پیشنهاد تدوین دائرة المعارف تشیع به بنیاد اسلامی طاهر، به سازمان این دائرة المعارف پیوستند و سرپرستی آن را عهده دار شدند.

سال ها پیش می رفت و سه چهار سال پس از حمایت بنیاد اسلامی طاهر از دائرة المعارف بنیاد طاهر به مشکلی برخورد و سرانجام منحل شد. و بحرانی بزرگ برای این مرجع پدید آمد. می گویند اسلام مثل ریسمانی است که اگر هم فرسوده و باریک شود، در نهایت نمی گسلد. لذا یک انسان شریف دیگر که با دائرة المعارف ما انس و مونس بود و مقالات ارزشمندی هم برای آن می نوشت، یعنی آقای دکتر سید مهدی جعفری، استاد دانشگاه شیراز، وقتی از حقیقت حال باخبر شد، به «بنیاد شط» به مدیریت سرکار خانم فهیمه محبتی انجذانی و آقای مهندس عنایت اتحاد مراجعه و به آنان پیشنهاد کرده بود که حمایت و بلکه اداره کل و کامل دائرة المعارف تشیع را که در لبه پرتگاه تعطیل است، عهده دار شوند که با خوش رویی و احساس مسئولیت مذهبی و فرهنگی، پذیرفتند. و سازمان دائرة المعارف تجدید حیات و تجدید سازمان یافت و خانم محبتی مدیر دائرة المعارف شدند و این در سال ۱۳۷۰ بود.

ایشان همه کارهای مالی و اداری و تولید فیزیکی اثر را به عهده گرفتند. شوهرشان رضا محبتی از بنیان گذاران هوانیروز بود که در سال ۱۳۴۶ ش در اثر سانحه هوایی درگذشت. در ۱۳۵۲ ش به همراه یک دختر و دو پسر خود به انگلستان رفت. خانه او محل برگزاری جلسات نیروهای انقلابی شده بود. شش سال بعد، تنها چند ماه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ناگزیر شد در اثر اختراهای مکرر دولت انگلیس، به ایران بازگردد. دو پسر او در لندن ماندند و پس از تهاجم نظامی عراق به ایران و آغاز جنگ تحمیلی، پسرش سعید درس خود را نیمه کاره رها کرد و به ایران بازگشت. او با اشتیاقی وصف ناپذیر عازم مناطق عملیاتی شد و سرانجام در آبان ۱۳۵۹ در خرمشهر به شهادت رسید. در تهران خیابانی به نام شهید سعید محبتی نامگذاری شده است.

خانم محبتی خانه ملکی اش را فروخت و همراه با همه آنچه داشت صرف هزینه های سنگین دائرة المعارف کرد. برای آنان یعنی برای هریک از مادر و فرزند سوگنامه ای (به شکل قصیده) سروده ام، که همراه با رباعی ام درباره روانشاد سیداحمد صدرحاج سیدجوادی که بیش از ۳۰ سال عهده دار سرپرستی و ویرایش کل دائرة المعارف بودند، هر سه در دیوان شعرهایم به نام چقدر آسمان دارم (شامل ۵ دفتر) در نشر نگاه امروزه (میانه سال ۱۴۰۰ ش) زیر چاپ است.

نیز از آقای صدر کتابی مهم و مستند به نام خاطرات صدر انقلاب شامل یادداشت های ایشان مربوط به سال ۱۳۵۷ به کوشش آقای مسعود رضوی (نشر سعید محبتی، ۱۳۸۷) تدوین و طبع شده است. همچنین برای خانم فهیمه محبتی کتابی ره آموز و خوش خوان به نام فهیمه، به قلم نفیسه ثبات (انتشارات روایت فتح، ۱۳۹۷) منتشر شده است. به قول حافظ: